

11. Ярошенко О. Г., Баштовий В. І., Коршевнік Т. В. Природознавство. 6 клас. – К.: Генеза, 2006. – 160 с.

UA У статті розглянуто значення шкільних підручників (на прикладі підручників природознавства для 6-класу) для організації особистісно орієнтованого навчання школярів.

Ключові слова: шкільний підручник, особистісно орієнтоване навчання, індивідуальний розвиток школяра.

RU В статье рассматривается значение школьных учебников (на примере учебников природоведения, 6 класс) для организации личностно ориентированного обучения учащихся.

Ключевые слова: школьный учебник, личностно ориентированное обучение, индивидуальное развитие школьника.

EN The article highlights the importance of the school text-books (with the example of the text-books in nature study for the 6th grade pupils) for the maintenance of the individual-oriented development of a pupil.

Key terms: school text-book, individual-oriented studies, individual development of a pupil.

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ УЧНІВ З ШКІЛЬНИМ ПІДРУЧНИКОМ В УМОВАХ ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО НАВЧАННЯ

*О. В. Барановська, канд. пед. наук
Інститут педагогіки НАПН України*

Постановка проблеми. Основним напрямом диференційованого навчання на сучасному етапі реформування шкільної освіти є становлення особистості як індивідуальності, надання кожному учневі права вибору власного шляху розвитку, у тому числі вибирати форми власної навчальної діяльності: індивідуальну програму, групові чи колективні форми роботи.

Диференціація навчання розглядається як форма врахування індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання на основі їхнього поділу на характерні типологічні групи за різними показниками (рівнем навчальних можливостей, успішністю, пізнавальним інтересом школярів, темпом навчання тощо). Суттєвими ознаками диференціації навчання учнів у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах є створення оптимальних умов для розвитку особистості на основі врахування індивідуальних особливостей учнів, специфіки регіонів, соціальних і культурних чинників, властивих навчальному закладу та його регіональному оточенню.

Складовою категорії «форма навчання» є категорія «форма навчальної діяльності учнів на занятті». Це поняття визначено як спосіб організації навчальної діяльності, що окреслює особливості відносин, взаємодії між учнями в процесі її здійснювання. Така взаємодія може мати колективний (кооперативний) або індивідуальний характер. Відповідно розрізняють види діяльності уч-

нів. Отже, цілісну систему форм навчальної діяльності школярів становлять фронтальна, групова, парна та індивідуальна діяльність. Поділ цей обґрунтували українські науковці В. Бондар, Ю. Мальований, О. Пометун, О. Ярошенко [2, 10] та ін. Він обумовлений відмінностями між чисельністю суб'єктів кожного із зазначених видів діяльності й особливостями спілкування між ними, хто вчиться, і тими, хто вчить.

Індивідуальна форма роботи – одна з найдавніших форм в історії педагогіки. Така організація роботи на уроці відповідає здібностям і можливостям учнів, дає змогу регулювати їхній темп навчання відповідно до потенційних можливостей, що важливо при диференційованому підході до навчання. Важливим засобом для організації такої роботи у сучасних умовах є підручник, у тому числі його електронний різновид та інші супровідні матеріали, розроблені для допомоги шкільному підручнику.

Аналіз останніх досліджень. У сучасній науковій літературі виділяють такі форми роботи: індивідуальна, індивідуалізована та індивідуалізовано-групова.

Індивідуальну форму роботи застосовують на всіх етапах процесу навчання. Вона передбачає самостійне виконання учнями однакових завдань у єдиному темпі. Індивідуалізована форма характеризується такою організацією роботи, при якій кожен учень виконує специфічне завдання з урахуванням його навчальних можливостей.

Індивідуалізовано-групова форма є додатковою формою навчальної роботи, завдяки якій є змога не допустити відставання у навчанні слабких і створити кращі умови для розвитку обдарованих школярів. *Серед видів індивідуальної роботи науковці виділяють:* діяльність окремого учня; виконання роботи учнем одночасно з іншими учнями класу, групи; різна тривалість виконання навчального завдання; виконання загальнокласної навчальної роботи; виконання окремого завдання. Індивідуальна форма роботи на уроці дає змогу враховувати темп навчання кожного учня, його підготовленість, створює можливості для диференціації завдань, контролю та оцінювання результатів, забезпечуючи відносну самостійність, але потребує значних затрат часу і зусиль учителя. В останні роки з'явилися терміни «індивідуалізація навчання», «індивідуалізоване навчання», «індивідуальне навчання».

Питанням особистісно орієнтованого навчання та індивідуального розвитку дитини займалося чимало науковців-дидактів і психологів: Г. Балл, І. Бех, С. Гончаренко, Дж. Керолл, Л. Липова, О. Савченко, П. Сікорський, І. Унт, І. Якиманська [1, 4, 6–9] та ін.

І. Унт вважає індивідуальний підхід одним з основних принципів навчання, визначає індивідуалізацію як враховування у процесі навчання індивідуальних особливостей учнів [8].

У «Педагогічній енциклопедії» індивідуалізація визначається як організація навчального процесу, за якої вибір способів, прийомів і темпу навчання враховує індивідуальні відмінності учнів, рівень розвитку здібностей у навчанні [5, с. 201].

О. Савченко розглядає індивідуалізацію навчання як організацію навчального процесу, що враховує індивідуальні особливості учнів і сприяє реалізації їхніх пізнавальних можливостей, потреб, інтересів [6].

П. Сікорський під індивідуалізованим навчанням розглядає таку організацію засвоювання знань, умінь, навичок, яка уможливорює кожному суб'єктові учіння навчатись за індивідуальним планом і програмою, адаптованими до нього в індивідуальному темпі [7].

С. Гончаренко під індивідуалізованим навчанням розуміє системи навчання, які організують індивідуальний темп засвоювання навчального матеріалу спільної для певного контингенту учнів програми [1].

Л. Липова в ряді статей розглядає індивідуалізацію навчання як принцип здійснення індивідуального підходу до учнів у процесі навчання, а також як освітню технологію, що ґрунтується на принципі індивідуалізації. Поняття «індивідуалізоване навчання» автор розглядає як такий вид навчання, який здійснюється на засадах індивідуалізації із застосуванням відповідних технологій, метою якого є розвиток індивіда згідно з його здібностями і в притаманному для нього темпі. Поняття «індивідуальне навчання» Л. Липова розглядає як синонім самостійного навчання або роботи «вчитель-учень». Автор також проаналізувала відмінність між поняттями «диференціація» та «індивідуалізація», які іноді вважають синонімами [4].

Формулювання цілей статті. Диференціація навчання як форма врахування індивідуальних особливостей учнів у процесі навчання на основі їхнього поділу на характерні типологічні групи за різними показниками вимагає відповідної зміни підходів до створення нових підручників, які мають великий вплив на організацію індивідуальної роботи учня під час виконання домашніх завдань, і на уроці.

Основна ідея – довести доцільність введення у структуру шкільного підручника завдань різного рівня задля подолання труднощів застосування диференційованого підходу до навчання, у т. ч. організації індивідуальної роботи учнів.

Основна частина. З'ясовано, що використання різноманітних форм організації навчальної діяльності на уроці має переваги:

- розвиток інтересу учнів до навчальної діяльності;
- підвищення загальнокультурного рівня школярів;
- формування комунікативної культури під час роботи на уроці і в ситуаціях, наближених до життєвого досвіду учнів;
- розвиток активності, самостійності, емоційно-вольової сфери, творчих здібностей, особистісних якостей учнів.

Підручник як основна навчальна книга відіграє відчутну роль в організації індивідуальної роботи учня і під час виконання домашніх завдань, і на уроці.

Л. Горяна, досліджуючи деякі аспекти проблеми шкільного підручника, зокрема засобу формування особистості учня [2], виклала методичну модель, в яку входять наступні компоненти.

1. Готовність учителя до організації роботи з підручником:

- а) знання функцій підручника;
- б) уміння аналізувати підручники і програми відповідно до дидактичних принципів;
- в) бачення учителем підручника як методичного poradnika;
- г) знання учителем критеріїв добору необхідного навчального матеріалу;
- д) уміння планувати, розробляти режисуру роботи учнів з підручником;
- ж) уміння організувати творчу роботу учнів з метою розвитку певних умінь і навичок;

з) уміння добирати навчальний матеріал відповідно до вікових особливостей.

2. Спонукально-мотиваційна діяльність учнів:

- а) емоційно-ціннісне ставлення до власних навчальних досягнень;
- б) переконаність у значущості знань;
- в) прагнення передавати здобуті знання.

3. Навчально-пізнавальна діяльність учнів:

- а) знання структури підручника;
- б) його понятійного апарату;
- в) уміння працювати з ними.

4. Практична пізнавальна діяльність учнів:

- а) уміння добирати у підручнику необхідний матеріал;
- б) складати план, конспект;
- в) працювати зі схематичним матеріалом;
- г) оволодівати інтелектуальними вміннями;
- д) вміння самостійно здобувати інформацію.

Отже, автор розглядає процес роботи з підручником з різних боків, вкладаючи в нього такі досить складні речі, як сформованість інтелектуальних умінь і навичок, самостійне здобування інформації (ці проблеми ґрунтовно розглядали провідні вчені протягом багатьох років). Але всі ці аспекти є необхідними для того, щоб підручник як основна навчальна книга посідав те місце в навчальному процесі, яке йому і призначено (і все більшої ваги він набуває у старших класах як основа для дальшого навчання учнів у вищих навчальних закладах).

Сутність продуктивної індивідуальної роботи учнів з підручником полягає у тому, щоб створити взаємозв'язок між роботою з текстом підручника (аналіз тексту, виділення головного, узагальнення за допомогою запитань і завдань підручника), його позатекстовими компонентами (розширення сприйняття даної теми, зацікавлення, формування критичного мислення) та методичним потенціалом підручника (запитання і завдання та ін.).

Індивідуальні завдання, які учень виконує за допомогою підручника можуть бути різних типів:

- а) репродуктивними – підготовка відповіді за текстом підручника, виконання репродуктивних завдань;
- б) творчими – написання робіт, рефератів, малюнків, віршів, казок тощо;
- в) теоретичними – підготовка теоретичних положень, вирішення задач;
- г) практичними – спостереження тощо;
- д) активізуючими, мотивуючими – ребуси, кросворди тощо;
- е) розвивальними (формування мислительних, інформац. умінь і навичок).

Проблему диференціації завдань у підручнику вивчали давно, але актуальною вона стала в сучасних умовах реформування шкільної освіти.

Серед труднощів застосування диференційованого підходу до навчання, у тому числі організації індивідуальної роботи учнів, учителі називають (за даним дослідженням):

1. Обмаль часу, нестача електронних засобів навчання.
2. Витрачання часу на власну підготовку до застосування складних форм організації навчально-виховного процесу та подальшу організацію навчальної діяльності учнів (нестача матеріалів тощо).
3. Відсутність у підручниках чіткого поділу завдань різного рівня (диференціації).
4. Перенасиченість навчальних програм (замало годин на вивчення складного матеріалу, зменшення часу викладання основних предметів: наприклад, українська мова 5 клас – з 6 годин до 3,5 годин на тиждень).
5. Швидкий темп навчання, перенасиченість зайвою інформацією.

Яскравим прикладом вдалого впровадження диференційованого підходу в навчальний процес є Комбінована система (М. Гузик). Учень, навчаючись за цією системою, просувається від репродуктивного рівня до усвідомленого; процесуально-алгоритмічного; процесуально-творчого і, зрештою, передавання набутого досвіду іншим. Багатовекторний зміст персоніфікованого навчання учнів реалізується тут і на мікрорівні. Виділені чотири рівні оперування інформацією, а саме: репродуктивно-механічний, свідомий, процесуально-алгоритмічний та процесуально-творчий відображаються у чотирьох блоках запитань і завдань для учнів (А, Б, В, Г). Саме такий підхід може бути покладено і при розроблянні нових підручників, які б відповідали сучасним вимогам до навчання, зокрема – впровадженню диференційованого підходу.

Висновки. Суттєвими ознаками диференціації навчання учнів у сучасних загальноосвітніх навчальних закладах є створення оптимальних умов для розвитку особистості на основі врахування індивідуальних особливостей учнів, специфіки регіонів, соціальних і культурних чинників, властивих навчальному закладові та його регіональному оточенню.

Індивідуальна форма організації роботи на уроці відповідає здібностям і можливостям учнів, дає змогу регулювати їхній темп навчання відповідно до потенційних можливостей, що важливо при диференційованому підході до навчання.

Підручник як основна навчальна книга відіграє відчутну роль в організації індивідуальної роботи учня і під час виконання домашніх завдань, і на уроці.

Сутність продуктивної індивідуальної роботи учнів з підручником полягає у тому, щоб створити взаємозв'язок між роботою з текстом підручника (аналіз тексту, виділення головного, узагальнення за допомогою запитань і завдань підручника), його позатекстовими компонентами (розширення сприйняття даної теми, зацікавлення, формування критичного мислення) та методичним потенціалом підручника (запитання і завдання та ін.).

Література

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
2. Горяня Л. Г. Підручник – засіб формування особистості учня: Науково-методичний посібник / За наук. Ред. д.п.н. О.Г. Ярошенко, к.б.н. І.М. Маруненко. – К.: Основа, 2003. – 208 с.
3. Енциклопедія освіти /Акад. пед. наук України; гол. ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – с. 965–966.
4. Липова Л.А. та ін. Самовизначення особистості в аспекті профільної диференціації навчання / Профільне навчання: Нормативно-правові й теоретико-методичні засади / Упор. Л. А. Липова, М.Є Терещенко. – Тернопіль: Мандрівець, 2010. – С. 110–117.
5. Педагогическая энциклопедия. – М.: Педагогика. – 1965. – т.2.
6. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підруч. для студ. пед. ф-в. К.: Абрис. – 1997. – 416 с.
7. Сікорський П. І. Теоретико-методологічні основи диференційованого навчання. – Львів.: Каменяр. – 1998. – 196 с.
8. Унт И. Э. Индивидуализация и дифференциация обучения. – М.: Педагогика. – 1990. – 192 с.
9. Якиманская И. С. Личностно-ориентированное обучение в современной школе. – М. – 1996 //Б-ка ж. Директор школы. – Вып. 2. – 96 с.
10. Форми навчання в школі //За ред Ю.І. Мальованого. – К.: Освіта, 1992.

UA Стаття присвячена аналізу можливостей шкільного підручника в умовах диференційованого навчання. Розглядаються різні підходи до організації індивідуальної роботи учнів у процесі використання підручника на уроках та під час виконання домашніх завдань.

Ключові слова: індивідуальна робота, диференційований підхід.

RU Стаття посвящена анализу возможностей школьного учебника в условиях дифференцированного обучения. Рассматриваются различные подходы к организации индивидуальной работы учеников в процессе использования учебника на уроках и при выполнении домашних заданий.

Ключевые слова: индивидуальная работа, дифференцированный подход.

EN The article is devoted to the problem of the textbook possibility in different studies conditions. Some ways of the individual pupil homework or class studies organization by the textbook are proposed.

Key words: individual studies, different studies way.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗНАТЬ ПРО ЛЮДИНУ У ЗМІСТІ ПІДРУЧНИКА НОВОГО ПОКОЛІННЯ

*Г. О. Васьківська, канд. пед. наук
Інститут педагогіки НАПН України*

Постановка проблеми. Сучасний соціально-економічний стан будь-якої розвинутої країни вимагає комплексного системного стилю мислення, що орієнтується на цілісне сприйняття об'єктів з урахуванням усіх ракурсів, аспектів і діяльності (соціальної, екологічної, економічної, технологічної тощо), пошук